

JIŘÍ WOITSCH, ADÉLA JŮNOVÁ MACKOVÁ A KOL. ETNOLOGIE V ZÚŽENÉM PROSTORU

Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.
498 s., ISBN 978-80-88081-10-4.

V půlce března loňského roku uspořádaly tři ústavy Akademie věd společnou konferenci nazvanou *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: Etnologie ve střední Evropě v letech 1945–1989*. Výstupem z této konference je obsáhlý sborník, resp. kolektivní monografie nazvaná *Etnologie v zúženém prostoru*. Monografii vydal Etnologický ústav Akademie věd v roce 2016 jako součást velkého výzkumného projektu mapujícího oborové dějiny. Výzkum je financován Grantovou agenturou České republiky a po knize *Filozofové dělají revoluci* Josefa Petráně z roku 2015 se jedná o druhý knižní výstup financovaný z tohoto projektu.

Záběr *Etnologie v zúženém prostoru* je skutečně impozantní. Řešitelům a spoluřešitelům grantu je v tomto ohledu zapotřebí poděkovat za to, že zorganizováním konference přitáhli pozornost různých badatelů, přičemž do výsledné monografie nakonec přispělo svým příspěvkem úctyhodných čtyřiaadvacet autorů. Ti nabízejí velmi pestrá a obsahově zajímavou mozaiku, se kterou si čtenář projde dějinnými peripetemií československé etnografie a folkloristiky. Výjimkou jsou jen texty Kaisy Kulasalu a Mojcy Ramšak, které nabízejí pohled do estonské folkloristiky v 50. letech a do slovinských projektů etnologických atlasů. Ze zbývajících textů chronologicky vybočuje text Milana Ducháčka, neboť se výlučně zabývá kontinuitou meziválečného a poválečného národopisu. Zařazení Ducháčkova příspěvku hned za úvodní stať Jiřího Woitsche tak dodává čtenáři potřebný kontext a otevírá dveře k uchopení příspěvků zabývajících se vývojem oboru po roce 1948.

S bohatým záběrem je bohužel spojena i zásadní slabina celé monografie, kterou je její roztržitost. Cožpak ale mohli organizátoři konference ovlivnit, kdo nakonec do knihy přispěje? Samozřejmě že nikoliv. A neměli bychom tematickou různost spíše uvítat než zatracovat?

Vytýkám-li monografii roztržitost, mám hlavně na mysli příspěvky jednotlivých řešitelů a spoluřešitelů výzkumného grantu. Těch je celkem osm a jejich příspěvky se liší časově i tematicky. Příspěvek Milana Ducháčka jsem již zmínil. Po něm následující příspěvky Lydie Petráňové a Karla Altmana postupně přecházejí mezi čtyřicátými a padesátými lety a sledují osudy škol dvou významných osobností oboru — Karla Chotka a Antonína Václavíka. Jiří Hlaváček nabízí krátký vhled do vzpomínek několika generací pražských i brněnských studentů. Jiří Woitsch kromě úvodního příspěvku přidal ještě příspěvek o evropské etnokartografii a jejím vlivu na československé badatele. Vlivu sovětské etnografie věnuje svoji kapitolu František Bahenský, Adéla Jůnová Macková popisuje založení Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, a konečně Doubravka Olšáková se dívá na československou etnografii a folkloristiku ze zorného úhlu státního plánování.

Při takto velkém výzkumném projektu je samozřejmě dobře, že se badatelé snaží zachytit problematiku z mnoha různých úhlů pohledu, protože bez toho, aniž by brali v potaz biografie jednotlivých aktérů, institucionální historii, vliv státu a zahraničních trendů, by jejich práci nutně něco scházelo. Za jednotlivými příspěvky ale není

zatím vidět žádný jednotící přístup. Jiří Woitsch a Doubravka Olšáková se ve svých příspěvcích sice odvolávají na Latourovo *Reassembling the Social* a prvně jmenovaný pak ještě na Michela Foucaulta (s. 17, 127), není ale jasné, v čem nám Latourový a Foucaultovy myšlenky pomáhají historii oboru lépe pochopit. Sami autoři přitom tvrdí, že k dějinám oboru nelze přistupovat neteoreticky (s. 17).

Jediným jednotícím prvkem monografie se tak zdá být obor v onom prostoru zúženém totalitním režimem mezi únorem 1948 a listopadem 1989. A zde je základní kámen úrazu. Pokud se autoři rozhodli ve svém výzkumu akcentovat nelehkou existenci oboru v osidlech moci socialistického režimu, pak se domnívám, že problematiku projevů moci ve vlivu na transformaci oboru neuchopili příliš šťastně. K tomu je zapotřebí jedno upřesnění. Ačkoliv se v proklamacích autorů často operuje s pojmem státní plán (koneckonců to byl i název původní konference), nezohledňují autoři ve svých studiích moc pouze jakožto zasahování státu do oboru shora. Naopak si všímají různých aktérů, kteří mocí disponují.

Nejprve se sluší zmínit, jak vlastně autoři k moci přistupují: „dynamika rozvoje vědeckého bádání v Československu byla určována nejen oficiální linií státních plánů a stranických dokumentů, ale též tzv. „nikami“ vědy. Tedy místy omezené badatelské svobody — pracovišti, projekty a výzkumníky stojícími mimo dohled mocenských center i hlavních ideologů vědy či se před takovým dohledem dovedně maskujícími“ (s. 11). Nebo dále: „...etnologii a její „provozování“ v totalitárním Československu je nutno chápat jako mnohvrstevnatý proces, který se z hlediska míry badatelské svobody a kreativity pohyboval mezi naznačenými extrémními polohami státního plánování a nikami svobodného bádání“ (s. 17).

Autoři se snaží rozumně vyhnout přístupu, který by totalitární moci přiznali všemohoucnost bezpodmínečně určující veškeré dění v oboru. Z jednotlivých příspěvků je i zřejmé, že působení státní moci na obor bylo nerovnoměrné a neprobíhalo stejně extrémním způsobem jako například v politických procesech let 50. nebo v boji s disentem během normalizace. Autoři jsou mnohem důslednější a všímají si podstatných odlišností uvnitř oboru. Někde moc obor politicko-ideologicky glajchšaltovala, jinde se naopak vůbec neprojevila. V mocí nedotčených slepých skvrnách pak mohly vznikat ony niky svobodného bádání. Lze uvést např. možnost provádět výzkum ve světě (s. 155–156), zasítovat se v rámci mezinárodních projektů (s. 199–202), nebo dokonce v 50. letech vzdorovat ideologizaci oboru: „Zejména pak A. Václavík nepodleh ideologizaci oboru, jako tomu bylo v té době v Praze, což nepochybně ovlivnilo celkovou atmosféru v řadách jeho žáků a blízkých spolupracovníků, zejména přímo na fakultním pracovišti“ (s. 104).

Při podrobnějším zkoumání zjistíme, že takový přístup navzdory mnohým přednostem sdílí nedostatky výše uvedeného. Oproti předchozímu je sice mnohem vnímavější k odlišnostem, nepomáhá nám ale zodpovědět klíčové otázky. Proč někomu bylo zakázáno bádát, zatímco jiný mohl bádát i nadále? Někomu bylo zakázáno bádát, jiný mohl bádát i nadále, zní odpověď. Někde moc působila, jinde moc nepůsobila. Přiznaný přístup ke studiu působení moci tu není ničím jiným než *petitio principii*. Z bludného kruhu nás nevymaní ani ujištění, že se provozování oboru pohybovalo mezi těmito dvěma póly, tedy působením a absencí moci (s. 17).

Jen v několika málo případech se v knize setkáváme s příklady, které nám pomáhají dostat se blíže ke klíčovým otázkám a odpovědím na ně. Jako příklady lze uvést

možné důvody, proč Karel Chotek mohl v padesátých letech působit na Filosofické fakultě navzdory své buržoazní kariéře (s. 85, 88), nebo proč mohl Otakar Nahodil navzdory problémům se spolustraníky zůstat po dlouhou dobu šéfem Katedry etnografie a folkloristiky (s. 86). Oba uvedené příklady dokládají, resp. naznačují, jak se moc projevovala.

Samozřejmě, že čtenáři jsou přiblíženy některé hlavní mocenské nástroje, jako bylo například státní plánování (s. 125–147). Není už ale popsáno, jakým způsobem státní plány pro obor vznikaly a jak byly prováděny. Kdo všechno se podílel na jejich formulaci? Byly direktivně nařízeny akademikům shora, nebo do nich naopak akademikové promlouvat mohli? A pokud ano, tak jak a kteří? Na jaké problémy plnění plánů naráželo a jaké následky a důsledky mělo jejich neplnění? Bylo vůbec možné plány neplnit? Jen hledání odpovědí na tyto a další otázky nám pomůže objasnit, jak v praxi docházelo ke „zužování prostoru“, ve kterém se obor nacházel. Nemohl být tak nakonec i Václavíkův případ vzdorování ideologizaci nebo až nápadná personální kontinuita oboru po únoru 1948 (s. 83–88) rovněž působením moci — svobodou vykoupenou nějakými úlitbami? Z uvedených důvodů je třeba dát za pravdu Alexandře Navrátilové, která řešitelkou projektu není a která ve svém příspěvku autorům připomíná nedostatky pramenící z banálního uchopení pojmů *badatelské svobody a státní moci* (s. 173, 175).

Proto název „ve zúženém prostoru“ zatím působí jen jako nevyužitý program, jako zbožné přání. Možná se může zdát příliš nespravedlivé vytýkat autorům, že nepředkládají jasné závěry, když sami přiznávají, že jejich výzkum ještě není u konce (s. 15, 127). Proto asi bude férovější, aby čtenáři knihu *Etnologie v zúženém prostoru* chápali shovívavěji a těšili se na budoucí výstup, ve kterém bude materiál předložen v ucelenější podobě a ve kterém bude dán náležitý prostor analýze působení moci.

Nakonec se sluší řešitelům projektu popřát mnoho zdaru v jejich dalším bádání. Jejich projekt je svým záběrem skutečně ohromný a autoři jsou si jistě dobře vědomi toho, že shromážděný materiál je může každou chvíli pohltnit. Sluší se ale připomenout, že ke svému výzkumu mají velmi dobré institucionální, finanční a personální zajištění. Takové zázemí není jen privilegiem, ale především představuje veliký díl zodpovědnosti vůči akademické obci i laické veřejnosti. Proto bych autorům jakožto badatel bádající o stejném tématu rád připomněl, že v takové pozici mají jedinečnou možnost odvést ohromný kus práce. Skromnost, která na čtenáře místy dýchá z úvodní stati, není rozhodně na místě.

Nikola Balaš